

УДК 343.234

Ж. В. Мандриченко,
асистент кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права ОНЮА

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИМИРЕННЯМ З ПОТЕРПІЛИМ

Відомо, що шлях до громадського (демократичного розвиненого) суспільства потребує звуження публічно-правового регулювання і відповідного руху приватних начал в кримінальному праві. Необхідне послаблення втручання держави в сферу особистих прав громадян обумовлене тим, що межа правового регулювання визначається ступенем свободи самого суспільства, коли кожний його член має достатньо можливостей для захисту своїх прав [1]. При цьому принцип гуманізму відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 р. та ст. 3 Конституції України, має провідне значення у розвитку та функціонуванні права в Україні.

Сам принцип гуманізму в кримінальному праві України на відміну від законодавства більшості держав колишнього СРСР, нормативно не врегульований, але окремі його аспекти відображені у ч. 3 ст. 50 КК України, де вказано, що покарання не має на меті завдати особі фізичних страждань або принизити її людську гідність. Отже, відповідно до діючого законодавства, саме ч. 2 ст. 50 КК України вказує на принцип гуманізму, який проявляється в тому, що держава, засуджуючи винного та застосовуючи до нього покарання, або інші міри кримінально-правового примусу, перш за все прагне виправити особу, котра скоїла злочин та повернути її в суспільство, колектив, сім'ю. Гуманізм кримінального права проявляється також у запереченні жорстоких, болісних та таких, що принижують особу покарань та в самому інституті звільнення від кримінальної відповідальності, а також його пом'якшенні.

Можна повністю погодитись з думкою В. М. Тертишніка, що принцип пріоритетності інтересів потерпілого над інтересами державних органів, котрий відроджується в національному законодавстві України, як ніколи відповідає ідеям гуманізму [2]. Зокрема норма, котра регулює звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, є значним проявом гуманізму вітчизняного кримінального права та відповідним кроком до відомого зарубіжному законодавству інституту медіації. Необхідно наголосити, що в багатьох зарубіжних країнах альтернативні заходи вирішення конфліктів (до складу котрих також відноситься даний інститут) в останнє десятиріччя досить бурхливо розвиваються. Суспільство і держава разом шукають прийнятні форми «розвантаження» системи кримінальної юстиції від зростаючого валу кримінальних справ. Відповідно до цього формуються нові, більш гуманні та демократичні напрямлення розвитку кримінальної юстиції.

В США, Австралії, Аргентині, Бельгії і Голландії корпоративна система ви-

рішення спорів займає поряд із судовою системою рівнозначне місце, а сама медіація є частиною судового розгляду. Ряд категорій справ не розглядаються в суді без проходження стадії примирення медіатором (посередником) конфліктуючих сторін.

Обов'язковість про посередництво міститься в Згоді про партнерство і співробітництво між Європейським союзом і Україною (ст. ст. 89, 96, 97), котрі проголошують пріоритетність посередництва в урегулюванні всіх спірних питань.

Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод передбачає прийом справ до судового розгляду тільки після отримання без результативності при спробі розглянути конфлікт альтернативними методами.

Отже, беручи за основу сутність і зміст ст. 46 КК України гуманним визнається розширення кола кримінально-карних діянь, відповідно до яких за визначених умов застосовуватимуться звільнення від кримінальної відповідальності або покарання чи пом'якшення останнього. Вдосконалення, розширення змісту саме цієї норми призведе до прояву державою гуманізму не тільки стосовно злочинця, а й потерпілого: через надання останньому права особисто захищати свої інтереси, порушенні злочином, досягти миру (порозуміння) з особою, котра скоїла злочин, отримати відшкодування завданої шкоди та інші суспільно корисні дії з боку цієї особи.

Діючий Кримінальний кодекс пов'язує можливість примирення винної особи з потерпілим не з формою кримінального переслідування, а з тяжкістю скоєного діяння, максимальне покарання за котре не перевищує двох років покарання. Мова йде про злочини невеликої тяжкості. Вважаємо, що за умов зростання злочинності буде правильним у майбутньому розширити коло кримінально-карних діянь, до котрих за наявності відповідних підстав можливо було б застосувати звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. А саме залучити до цієї норми категорію злочинів невеликої тяжкості, вчинених повторно та злочини середньої тяжкості, вчинені вперше. Таке розширення кримінально-карних діянь досить позитивно і гуманно відобразиться на чинному кримінальному законодавстві.

Цікавою думкою з цього приводу є точка зору А. Шамардіна, який вважає, що варто обмежити перелік злочинів, по яким можливе звільнення від кримінальної відповідальності за примиренням обвинуваченого з потерпілим, лише тими діяннями, що не торкаються публічних інтересів, одночасно розширивши коло справ приватного обвинувачення [3]. Свою точку зору він обґрунтовує тим, що на підставі цих норм справа може бути закрита за примиренням обвинуваченого з потерпілим по злочину, об'єктом якого є не тільки особа з її приватними інтересами, а й громадський порядок, здоров'я населення, екологічна безпека, безпека руху й експлуатації транспорту тощо. Наявність потерпілого по таким справам ніяк не виключає того, що дані злочини створюють загрозу для населення в цілому, а не тільки для приватних осіб;

Відомо також, що особа котра вчинила такий злочин, повинна примиритися з потерпілим. Тут повністю можна погодитися з Х. Алікперовим в тому, що варто розуміти відмову потерпілого від поданої ним заяви про притягнення

особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності чи заяву про закриття стосовно неї кримінальної справи у зв'язку з досягненням із нею примирення. Примирення між сторонами повинне бути актом добровільного волевиявлення. Тому щоразу правозастосувач повинен перевіряти, чи не є згода потерпілого на примирення вимушеною внаслідок залякування, погроз з боку особи, котра вчинила злочин, чи її родичів, друзів. При встановленні таких причин примирення суд не вправі звільнити винного від кримінальної відповідальності за розглянутою причиною [4].

Сам факт примирення аналогічно до діючої норми права, злочинів невеликої тяжкості потребуватиме відповідного процесуального закріплення у матеріалах справи.

Мотиви, якими керується потерпілий, погоджуючись на примирення (жалість, релігійні переконання, сподівання на дружбу, бажання поліпшити своє майнове становище) для застосування відповідної норми, значення не матимуть. При цьому не є важливим також, хто саме виступив ініціатором примирення (винний, потерпілий, їхні знайомі, працівники правоохоронних органів).

Окремі проблеми виникають при характеристиці відшкодування збитків як передумови застосування примирення. Відшкодування збитків чи усунення шкоди, яку було заподіяно злочином, повинно бути повним і достатнім. Що відповідно має визначатися самим потерпілим за угодою з особою, котра скоїла злочин. Ініціатор має запропонувати конкретні форми та механізми відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди (розмір збитків, порядок їх відшкодування, форми шкоди і способи їх усунення повинен визначати сам потерпілий без залежності від кого надійшла ініціатива на примирення. У разі наявності кількох потерпілих винний може бути звільнений від кримінальної відповідальності за умови досягнення ним примирення з кожним із потерпілих і відшкодування кожному з них завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Можливе також прощення потерпілим заподіяної шкоди від злочину. Відповідно до чого О. Парфіло пропонує скласти потерпілому і винному письмову угоду про відмову від зобов'язань по відшкодуванню. А примирення особи, яка вчинила злочин, із потерпілим повинно бути оформлено в належній процесуальній формі. З огляду на те, що КПК України не регламентує форму, зміст і процесуальний порядок оформлення примирення, можливим процесуальним закріпленням примирення зацікавлених осіб може бути протокол про примирення потерпілого з обвинуваченим [5].

Але на нашу думку, це не відповідає сутності положень ст. 46 КК України. Як на нашу думку, то до відповідного пункту майбутньої статті можливе залучення досвіду законодавців Аргентини. При неможливості усунення матеріальної шкоди, причиненої злочином, суд на прохання обвинуваченого за згодою потерпілого і вмотивованим клопотанням посередника може розстрочити відшкодування вже визначеної шкоди на певний проміжок часу (в залежності від суми) до одного року [6].

Ряд фахівців вважає, що формування фонду захисту потерпілих від зло-

чинів потребує у майбутньому сплати суми в розмірі 10% від відшкодованих збитків потерпілому в державний бюджет. Так, О. Перепада зазначає, що, зважаючи на сучасні проблеми у сфері фінансування діяльності органів прокуратури та судів в Україні, для застосування правових наслідків примирення пропонується врахувати фактор дійсності примирення як чинник, що обумовлює визнання примирення підставою застосування пом'якшеного правового наслідку та полягає у сплаті до бюджету суми в розмірі до 20% збитків, що відшкодовуються [7]. Ці кошти після надходження до бюджету повинні розподілятися для часткового погашення збитків потерпілим, за заявами яких були порушені кримінальні справи, і коли особи, що скоїли злочин і завдали їм матеріальних збитків, не встановлені органами внутрішніх справ.

Існує також і точка зору, згідно з якою при примиренні потерпілого з винною особою суд, якщо врахує за потрібне, може зобов'язати винного здійснити певні дії (пройти курс лікування при зловживанні наркотичними чи спиртними напоями), чи навпаки до їх заборони (змінювати без дозволу компетентного органу місце проживання, від'їхати без дозволу цього ж органу на тривалий час, керувати транспортним засобом на певний проміжок часу). Суд може також зобов'язати чи заборонити винному здійснювати інші дії, якщо прийде до висновку, що покладення цих зобов'язань чи введення обмежень буде сприяти меті досягнення покарання. Проте це питання потребує додаткової аргументації та вивчення.

Отже, послідовне розширення меж дії звільнення від кримінальної відповідальності за примиренням з потерпілим взмозі вирішити наступні питання: — потерпілому поновити свої порушені права і більш оперативно отримати належну компенсацію за заподіяну йому шкоду; — досягти миру (порозуміння) з особою, яка вчинила злочин і потерпілим, якщо в майбутньому є необхідність чи бажання в подальшому спілкуванні; — особі, котра скоїла злочин, бути звільненою від кримінальної відповідальності та не бути засудженою; — державі економити фінансові та інші ресурси, необхідні для розслідування зазначеної категорії справ; — частково відшкодувати збитки, завдані потерпілим, за заявами яких були порушені кримінальні справи і особи, котрі скоїли злочин і завдали їм матеріальних збитків не встановлені органами внутрішніх справ.

Отже, втілення зазначеної норми в кримінальне право України робить його більш гуманним, що є досить необхідним для створення правової та демократично розвиненої держави.

Література

1. Перепада О. В. Кримінально-правові аспекти примирення між особою, яка вчинила злочин та потерпілим (порівняльний аналіз законодавства України та ФРГ): Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2003. — С. 1.
2. Тертышник В. М. Компромисс в уголовном процессе // Весы Фемиды. — 2001. — № 4. — С. 29–33.
3. Шамардин А. Примирение сторон и отказ от поддержания обвинения должны утверждаться судом // Российская юстиция. — 2001. — № 2. — С. 60–61.

4. Аликперов Х. Д. Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим // Законность. — 1999. — № 6. — С. 11–13.
5. Парфило О. А. Передумови появи інституту компромісу в сучасному кримінальному процесі України // Українська державність: ставлення, досвід, проблеми: Зб. наук. ст. (за матеріалами 12-х Харківських політологічних читачь). — Х., 2001. — С. 176.
6. Уголовный кодекс Аргентины. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2003. — С. 78–79.
7. Перепада О. В. Про відшкодування судових витрат у кримінальному процесі (порівняльний аналіз законодавства України та ФРН) // Право України. — 2001. — № 1. — С. 100–104.

УДК 343.915:656.2(477)

*К. М. Рудой, І. В. Ващенко,
В. О. Мельников, С. Г. Поволоцька*

ДЕТЕРМІНАНТИ ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІМИ НА ПІВДЕННІЙ ЗАЛІЗНИЦІ

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні спонукає до вивчення умов і причин правопорушень серед неповнолітніх. Саме існування правопорушень серед неповнолітніх породжується безліччю соціальних протиріч, об'єктивних і суб'єктивних явищ і процесів, що відбуваються в суспільстві сьогодні. Вивченням правопорушень серед неповнолітніх і розробкою профілактичних заходів запобігання правопорушенням займається чимало наук. Проте залишаються ще питання, котрі не знайшли достатнього висвітлення в сучасній науці. Це пояснюється як багатогранністю проблеми правопорушень, так і тим, що природний перебіг часу і поступальний розвиток суспільства породжують нові явища, що раніше науці не були відомі або ж не вивчалися нею в повному обсязі, зокрема, що саме детермінує скоєння правопорушень неповнолітніми на залізниці.

У зв'язку з цим, нами і була визначена проблема даного дослідження: які причини правопорушень неповнолітніх на залізниці; які чинники негативно впливають на протиправну поведінку неповнолітніх; які мотиви вчинення правопорушень.

Правопорушення неповнолітніх на Південній залізниці поряд із загальними причинами правопорушень в нашій країні, мають свої особливості. Вони пов'язані:

- з віковими, психологічними, статевими відмінностями особистості неповнолітніх правопорушників і механізмом протиправної поведінки;
- обставинами, що сприяють здійсненню правопорушень неповнолітніх;
- динамікою, структурою злочинності і правопорушень неповнолітніх;
- демографічними й іншими факторами, що відносяться до різних соціально-економічних і морально-психологічних сфер громадського життя.

Правопорушення є наслідком складної взаємодії особистості із середовищем. Кримінологи справедливо акцентують свою увагу на вирішальній ролі соціального середовища у формуванні протиправної та злочинної поведінки.